

Lennart Hellspång

OFFENTLIGHETEN SOM ARENA FÖR RETORISK DELIBERATION

Retorik och politik har alltid haft ett nära samband. De talare som vi tidigast möter i den retoriska traditionen är ofta politiska ledargestalter, som framträder offentligt för att påverka opinionen i någon viktig fråga. I den här uppsatsen ska jag säga något om relationen mellan politik och retorik med offentligheten som utgångspunkt. Särskilt intresserar jag mig för olika offentlighetsformers betydelse som förutsättningar för politisk demokrati och med en tyngdpunkt på dagens situation där medier har en nyckelroll. Det synsätt som är aktuellt är demokratin som en fortlöpande dialog. Det betyder att retoriska produkter som tal och texter står i centrum för den politiska processen.

Att gemensamt överväga hur man ska handla i en fråga kan vi kalla för en retorisk *deliberation* (av latinets *libra*, 'våg'). Metoden brukar vara att ställa olika förslag mot varandra och bedöma deras förtjänster och brister. För demokratin som dialog är den offentliga deliberationen central. Vi kan tänka på förhandlingarna i ett parlament men också på ett folkmöte där flera yttrar sig.

När jag kallar deliberationen retorisk så tänker jag på retorikens tre centrala begrepp: *logos*, 'förnuft', *ethos*, 'karaktär' och *pathos*, 'känsla'. För en politisk deliberation innebär inte bara att pröva något sakligt. Genom sitt praktiska syfte påverkas den också av olika värderingar. I sin tur kan de spegla skiftande intressen och behov. Och som en form av opinionsbildning ger den plats även för känslövädjanden och auktoritetsutspel. Det betyder att den deliberation som vi intresserar oss för här överskrider ett neutralt sanningssökande för att bli en retorisk process i ordets fulla mening. Därför kan den rymma också manipulation och kraftmätning.

För ett meningsutbyte mellan olika talare krävs en lokal, en *arena*. Där kan också andra ta del av deras ordväxling. I vår bild av antiken är de typiska arenorna torget i Athen, där medborgarna samlas till överläggningar, eller den romerska senaten, där republikens ledande män rådslår om statens angelägenheter. I det fallet är alla inblandade inom hörhåll för varandra och kan samspela direkt.

Men den deliberativa arenan kan också tänkas som en icke-rumslig mötesplats. Ett exempel är en skriftlig överläggning. Där kan deltagarna befinna sig på skilda orter men ändå diskutera med varandra genom till exempel brev som cirkulerar mellan dem. Då är det inte längre fråga om en

öppen kanal genom vilka deliberationen passerar opåverkad. Det skrivna ordet sätter sin prägel på överläggningen genom att framtvinga en anpassning till sina egna strukturella förutsättningar. Därför kan vi säga att deliberationen i det fallet inte bara är medieburen utan också medieformad.¹

Arenan för en deliberation kan ge plats för många eller få. Mot den bakgrunden kan en överläggning vara mer eller mindre öppen. Graden av öppenhet får vi sätta i relation till hur många som berörs av dess innehåll eller resultat. Om alla eller de flesta får och kan delta är arenan öppen och inkluderande, men om få har tillträde är den slutet och exkluderande. Ett exempel på det förra är ett torgmöte i en lokal fråga för invånarna i en liten stad, ett exempel på det senare är en hemlig överläggning kring nationens säkerhet i en liten krets av höga beslutsfattare.

Mediet kan självfallet påverka graden av öppenhet. Bland människor där skriv- och läskunnighet är ovanlig blir en skriftlig deliberation begränsad till en mindre krets. Det betyder att mediet tillsluter deliberationen. I andra fall kan det i stället öppna den för människor som skulle vara utestängda annars. På det sättet har massmedier som press, radio och tv gjort det möjligt för många att åtminstone som läsare, lyssnare och tittare följa överläggningar som de i annat fall inte skulle ha kunnat ta del av (och ibland också aktivt bidra till dem genom interaktiva arrangemang som insändare och telefonsamtal).

Vi kan vidare se vad slags frågor som behandlas. Rör de bara en begränsad grupp? Eller angår de i princip ett helt samfund av människor? Låt oss se på de senare, som särskilt intresserar oss här. Om arenan för dem också är öppen för alla eller ett historiskt sett rimligt stort antal av ett samhälls medlemmar, så kan vi kalla den offentlig och tala om en politisk *offentlighet* (av tyskans *offen*, öppen).

När medlemmarna i en gemenskap växer i antal blir det svårare att finna fysiska platser som kan tjäna som lokaler för deras meningsutbyte. I den situationen finns det olika lösningar:

1) Man kan övergå till separata deliberationer i mindre grupper. Ett exempel är när en nationell förening har lokala sammanträden.

2) Man överlåter deliberationen åt delegater. Ett exempel är principen för en representativ demokrati.

3) Man genomför deliberationen via ett massmedium som öppnar den för en stor publik. Ett exempel är en tidningsdebatt.

¹ Jfr Kjeldsen (2006, s. 56ff.). Även rösten och de fysiska arrangemang som möjliggör en muntlig förmedling av talarens yttranden kan naturligtvis ses som ett kommunikationsmedium. Det innebär att all kommunikation är medieburen och medieformad.

Om vi relaterar de här till möjligheterna till vårt offentlighetsbegrepp, så har vi i det första fallet en uppdelning i *deloffentligheter*,² i det andra fallet en *delegerad offentlighet* och i det tredje fallet en *medierad offentlighet* eller en *medieoffentlighet*.

I det följande ska vi kort teckna en kontrastiv bakgrund till dagens situation genom se på två historiska offentlighetsformer, nämligen den som vi känner från antikens pseudodemokrati liksom den borgerliga offentlighet som växer fram i det tidigmoderna samhället. Därefter ska vi söka ringa in några karakteristiska drag hos den moderna medieoffentligheten. Till sist ska vi säga något om vad dessa kan betyda för möjligheten av en deliberativ demokrati.

Antik agonistisk offentlighet

Den antika uroffentlighet som representeras av torget i Athen kan tona fram som en idealisk arena för retorisk deliberation. Det är en rumslig lokal där "alla" kan samlas för gemensamma överläggningar. Vad vi möter här kunde uppfattas som en *total* offentlighet, där lyssnarna förkroppsligar vad retorikteoretikern Chaïm Perelman (2004, s. 37–48) har kallat för den universella publiken, i detta fall själva folket (i metonymisk förtätning) i samråd med sig själv.

Det här är ett synsätt som förutsätter att vi delar den dåtida athenarens politiska självförståelse, som ser denna folkförsamling utan kvinnor, slavar och inflyttade som summan av alla människor som legitimt kan kräva medborgerliga rättigheter. Utgår vi däremot från en modern demokratisyn rör det sig snarare om ett slags självvald delegerad offentlighet, som har usurperat de rättigheter som annars skulle ha tillkommit även andra deloffentligheter och som borde ha invecklat långt fler personer i en deliberativ diskussion med anspråk på relevans för det politiska beslutsfattandet.³

² Begreppet används i Gripsrud (1999, s. 296ff.). Han räknar arbetarrörelsen som en sådan deloffentlighet.

³ Även om medborgarförsamlingen är navet i den grekiska stadsstatens politiska liv under den "demokratiska" epoken, så kan vi fråga om det trots allt inte fanns också andra arenor med en rimlig grad av öppenhet som gav utrymme för en retorisk deliberation av gemensamma frågor. Ett exempel kunde vara den kulturella offentlighet som omgav de grekiska dramaframförandena. Här är det visserligen inte dagspolitiska frågor som står i centrum, men dramat användes för att artikulera grundläggande samhälls- och mänskliga problem. Skillnaden mot agoran är naturligtvis att det inte fanns någon plats för en egentlig deliberation annat än inom själva dramatiska fiktiva ram. I denna skulle vi å

Också inom denna starkt begränsade offentlighet var den retoriska deliberationen med säkerhet klart asymmetrisk. Även om alla närvarande i princip kanske ägde en viss yttranderätt, så kan vi anta att det främst var inflytelserika personer som talade. Mellan dem fanns en tävlan om makten, en *agon*, en meningsstrid, inför en publik av möjliga proselyter. Det innebär att vi redan här har en rollfördelning mellan talare och lyssnare i en retorisk deliberation, där lyssnarna fick inflytande framför allt genom uttryck för bifall och missnöje och sedan också genom den påverkan som de kunde ha på vad som avgjordes genom acklamation, rösträkning eller allmän opinionsbildning.

Till det karakteristiska för den antika offentligheten som den representeras av medborgarförsamlingen på stadstorget hör att den inte bara delibererar utan också beslutar. I modern offentlighetsteori har offentligheten ofta ställts mot statsmakten genom en fokusering på dess kritisk-diskursiva drag. Men här penetrerar offentligheten den beslutsfattande processen, eller har åtminstone en mycket nära relation till den. Vi kan anta att det ofta var viktigt för en talare att vinna offentligt bifall just för att få sanktion för en föreslagen handlingslinje.

Samtidigt måste vi tänka oss att själva beslutsfattandet sker genom en mer komplicerad process än den offentliga deliberationen på stadens torg. Det innebär att representanter för olika maktgrupperingar träffar varandra för inbördes uppgörelser genom förhandlingar och andra kontakter bakom kulisserna. Dessutom kan beslutsprocessen både här och på den större arenan präglas av icke-deliberativa inslag, som hot och våld och andra former av påtryckningar.

I denna fysiska offentlighet blir rösten och kroppen deliberationens instrument. Det gör att det ställs höga krav på deltagarnas retoriska förmåga i dess klassiska betydelse av muntlig talarkonst. I sin tur ger det här ett klart övertag åt personer med en performativ begåvning. Genom det förhållandet får vi också ett behov av talarträning för dem som önskar spela en offentlig roll. På det sättet blir torgets fordringar som deliberativ arena en viktig drivkraft för retorikens framväxt som ett praktiskt inriktat träningsprogram.

Borgerlig kritisk offentlighet

En central analys för att förstå det moderna samhällets politiskt-diskursiva förutsättningar möter vi i Jürgen Habermas framställning av den borgerliga

andra sidan kunna se en stiliserad reproduktion av den deliberativa dialogen i den politiska offentligheten.

offentligheten i avhandlingen *Strukturwandlung der Öffentlichkeit* (1984[1962]). Där beskriver han hur det växte fram en arena för deliberation kring politiska och kulturella frågor inom en välutbildad och ekonomiskt välbeställd mellanklass av handelsmän och tjänstemän i 1600- och 1700-talets politiskt auktoritära stater, där den yttersta beslutanderätten fortfarande vilade hos en autokratisk furste stödd på en feodal aristokrati. Den borgerliga offentligheten stod alltså i ett kritiskt motsatsförhållande till härskarmakten men tolererades ändå i kraft av att den konstitutionella monarkin medgav ett mått av yttrande- och mötesfrihet.

De miljöer där denna offentlighet utvecklade sig omfattade kaféer, klubbar, ordenssällskap etcetera. Vi ser alltså att den till sin kärna var muntlig. Delvis skedde också åsiktsförmedlingen i traditionellt retoriska former genom att regelrätta tal inte var något ovanligt inslag i den. Men samtal eller diskussioner spelade samtidigt en långt större roll än i den klassiska agora-offentligheten. Med tanke på det kan vi tala om en *diskussionsoffentlighet*.

Men även om där fanns påfallande muntliga inslag var även skriften viktig. Diskussionen fördes inte bara i olika samlingslokaler utan till stor del också i tidningar, böcker och pamfletter. Och även det muntliga meningsutbytet bearbetade i hög grad information och synpunkter som deltagarna hade mött i skrivna texter – vilket i sin tur genererade nya texter, där vad som sagts utvecklades och fördes vidare (se Dahlkvist 1984, s. xii).

Som medium var skriften naturligtvis central för att förbinda de olika deloffentligheterna till en vidare diskussion, som kunde nå ut genom hela det nätverk av sociala kontakter som fanns i varje land och som korsade Europa. På det sättet hade skriften en integrativ funktion. Samtidigt ser vi här också ett annat och framåtpekande inslag i denna textburna eller textstödda offentlighet, nämligen dess vikt inte bara för deliberation utan också för informationsförmedling och informationsutbyte. Här spelade särskilt den begynnande pressen en betydelsefull roll. Informationsoffentligheten blir i sin tur en viktig förutsättning för en samhällsövergripande deliberation, som vilar på en grund av kunskap om relevanta sociala händelser och förhållanden. Genom den skapas en upplyst allmänhet, som kan hämta in en del av det informationsövertag som höga beslutsfattare tidigare har kunnat åberopa sig på som ett skäl för sitt maktprivilegium.⁴

På de muntliga diskussionsarenorna bör den borgerliga offentligheten ha erbjudit ganska goda möjligheter till en symmetrisk deliberation, med någorlunda jämlika förutsättningar för deltagarna att framföra egna syn-

⁴ I ett längre perspektiv har offentligheten också att göra också med offentlighetsprincipen. Det innebär att maktens beslut och dess underlag inte hemlighålls, inte är belagt med sekretess, utan att det kan dras in i diskussionen kring allmänna frågor.

punkter. Här ser vi en skillnad mot det skeva kommunikativa maktförhållandet i agora-offentligheten. Samtidigt skapade det ökande beroendet av skriften som medium nya asymmetrier. Dels kom personer som saknade skriv- och läskunnighet att elimineras från den deliberativa arenan (men inom den borgerliga grupp som det här är tal om var den kategorin knappast stor), dels kan det finnas högre spärrar för att få tillgång till ett tryckt medium än för att få ta till orda muntligt i en grupp av församlade människor. Så länge som skriften i form av det tryckta ordet är beroende av en relativt styrd och kapitalintensiv teknik, som dessutom i princip står under en viss offentlig kontroll, är den i princip inte öppen för vem som helst utan kräver att någon med makt över mediet (en bokförläggare, en tidningsredaktör, en censor) ger vederbörande tillträde till det. Här möter vi en grindvaktsfunktion hos skriften som massmedium. Resultatet blir en statens och kapitalets styrning av den offentliga deliberationen, som kommer att accelerera fram till vår egen tid (när den verkar ha delvis brutits genom webbens anarkistiska frihet).

Den borgerliga offentligheten skiljer sig från den antika också genom att sambandet med beslutsfattande är starkt försvagat. I viss mån har vi att göra med en diskussionsklubb som verkar vid sidan av de beslutsmekanismer som faktiskt avgör viktiga samhällsfrågor (lagstiftning, administrativa beslut, frågor om krig och fred och så vidare).⁵ Efterhand får denna borgerliga offentlighet en förändrad position i takt med att dess deltagare vinner rösträtt. I det fallet blir den viktig för att forma åsikter och standpunkter som påverkar människors valhandlingar. Men genom det representativa systemet fortsätter deliberationen inom den beslutsfattande eliten att till stor del ligga utanför offentligheten, även om känsligheten ökar för vad som sker i den allmänna diskussionen och opinionen.

Modern medieoffentlighet

När vi förflyttar oss till det högteknologiska konsumtionssamhällets offentlighetsformer ska vi tala om en modern (eller möjligen postmodern) offentlighet. Med tanke på mediernas stora betydelse i den kan vi också tala om en medieoffentlighet.⁶ Den är resultatet av en lång rad vidareutvecklingar av

⁵ Som ett typexempel kan vi tänka på situationen under en upplyst despot som Fredrik den store. Han tillåter en fri diskussion men förbehåller sig själv rätten att fatta besluten.

⁶ I en snäv mening syftar ordet på den deloffentlighet som idag utgörs av sådana medieburna arenor för deliberation som tidning, tv och Internet. I en vidare mening syftar det på den moderna offentligheten i dess helhet med tanke på massmediernas

den borgerliga offentligheten. Till dess tidigare stadier hör införandet av en allmän skolplikt med en utbredd läs- och skrivkunnighet som resultat, parlamentarismens genombrott och därmed ett avskaffande av traditionella makthierarkier, genomförandet av en allmän rösträtt utan avseende på inkomst och lika för kvinnor och män, en ökad professionalisering och akademisering av yrkeskollektivet liksom en stegrad internationalisering av varuutbyte, penningrörelser och idéströmningar.

Här ska vi se på några särskilt påfallande tendenser i den moderna offentlighetens strukturförändring, som alla har en potentiellt stor betydelse för dess funktion som en arena för retorisk deliberation. Vi ska kalla dem för expansion, decentrering, medialisering, institutionalisering och diskursivering.

1. Offentlighetens *expansion* innebär att ett större antal människor, både i förhållande till folkmängden och i absoluta tal genom folkökningen, nu kan ta del i eller av överläggningar kring gemensamma frågor. Vi kan också uttrycka det så att medborgarrollen har utsträckts från en mindre del av befolkningen (fria män, välbeställda borgare) till alla vuxna invånare. Det viktigaste uttrycket för detta är den allmänna rösträtten. För att den ska bli meningsfull måste var och en i princip och åtminstone som åhörare kunna delta i dryftandet av allmänna angelägenheter. Samtidigt tycks expansionen rymma en riskfaktor. Den innebär att man får ett konsumistiskt förhållande till politisk information i stället för att aktivt använda den för politiska ställningstaganden och för deliberationer inom någon deloffentlighet.

Offentlighetens expansion har också andra innebörder, som blir särskilt klara vid en jämförelse med antiken. Så är den moderna offentligheten som retorisk arena ett pågående evenemang på ett annat sätt än den mer punktuella antika som fokuserade på bestämda mötestillfällen. I princip tystnar aldrig deliberationen. Vidare omfattar den långt fler frågor, nämligen även sådan som i den antika offentligheten skulle ha räknats till ekonomin eller privatlivet. Det senare har bland annat att göra med de enormt vidgade uppgifterna för den moderna staten. Dessutom når offentligheten idag mycket djupare in i människors liv. Via medierna har nästan alla på ett eller annat sätt kontakt med den offentliga retoriken varje dag och ibland under stora delar av dagen. Därför är den mycket svårare att undandra sig för en reträtt in i det enskilda.

2. Offentlighetens decentrering innebär att den politiska deliberationen förskjuts från en central arena till en mångfald av arenor. En sådan för-

framträdande roll i den. I det fallet omfattar medieoffentligheten även andra deloffentligheter, som alla är beroende av och står i ett interaktivt förhållande till den specifika medieoffentligheten.

skjutning ser vi redan i den borgerliga offentligheten, där vi inte längre har agoran som mötesplats utan diverse kaféer, klubbar etcetera. Det upprättas alltså ett antal deloffentligheter, ur vilka en totaloffentlighet bara kan härledas genom interaktion mellan dem. I den moderna offentligheten är många av dessa deloffentligheter inte fysiska utan virtuella, skapade av medier som tidningar, radio och tv.

Diskursivt innebär vidare offentlighetens flerrumslighet en uppdelning i en rad specialdiskurser inom olika begränsade diskursgemenskaper, till exempel professionella, regionala, ideologiska eller etniska.⁷ Visserligen kan de alla ha relevans för samhällets gemensamma frågor. Men de saknar en direkt mötesplats. Och de tenderar i vissa fall att försvåra ett utbyte med varandra genom tekniskt specialiserade koder eller genom att fokusera på frågor med en begränsad relevans för helheten.

I den här meningen kan vi uppfatta den moderna offentligheten som sönderfallen, fragmentariserad. Retoriskt innebär det att det kan bli svårt att etablera ett gemensamt samtal. Och det kan bli svårt att hitta gemensamma samtalsämnen, *topos*.⁸ I stället har varje diskussion sina specifika frågor som den tar upp. Men vi måste komma ihåg att vi bara sällan är instängda i en specialdiskurs. Många av oss fungerar som medlemmar av flera olika diskursgemenskaper och det ökar våra förutsättningar att medverka i en mer generell deliberation kring allmänna samhällsfrågor. Eller vi kunde också säga att vi får en offentlighet som inte bara är uppsplittrad på olika deloffentligheter utan också är en sammanflätning av dem.

3. Offentlighetens *institutionalisering* innebär att institutioner som tidningsföretag, tv-bolag men också myndigheter, fackföreningar och politiska partier blir viktiga aktörer inom offentligheten med egna agendor och deliberativa mål. Detta får betydande konsekvenser för den retoriska teorin, som är utformad för individuella retoriska aktörer (jfr Kjeldsen 2006, s. 53ff.). Ännu den antika och den borgerliga offentligheten kunde ses som arenor för en deliberation mellan enskilda individer, som agerade i eget namn och utan institutionella förmedling eller anknytning. Också i den moderna offentligheten kan individer spela en viktig roll, men ofta förmedlas även deras bidrag genom institutioner som i hög grad medverkar till deras spridning och verkan (till exempel genom att personer knyts som

⁷ Men vid sidan av dessa specialdiskurser finns det också åtminstone en strävan efter en mer allmän medborgerlig diskurs som alla skulle kunna delta i. Att förbereda för den är en av skolans viktigaste uppgifter, i den mån skolan ska ge allmän bildning. Ja, man kan kanske säga att den moderna bildningsdiskussionen handlar om förutsättningarna för att skapa en diskurs som ska kunna fungera inom en sammanhållen offentlighet.

⁸ *Topos* är grekiska för "plats". Den klassiska pluralformen är *topoi*, men den har en ändelse som är ohanterlig på skandinaviska språk.

skribenter till en viss tidning eller blir uppmärksammade för sina åsikter genom att de framträder som språkrör för ett politiskt parti).

Det här gör att den klassiska retoriska föreställningen om den enskilda talaren eller ledaren som genom att driva en fråga förmår påverka samhällsutvecklingen och det historiska händelseförloppet kan te sig obsolet och romantisk. Inom den moderna offentlighetens ramar får individen i stor utsträckning verka på institutionens (partiets, tidningens, myndighetens) villkor och med dess bemyndigande mandat.

4. Det som vi här kallar för offentlighetens *diskursivering* innebär att offentligheten blir mer diskursiv än decisiv, en deliberation utan någon direkt koppling till det politiska beslutsfattandet. Om vi jämför med den antika offentligheten, så fanns det ett nära samband mellan överläggningarna på agoran och de politiska handlingsvalen genom att de som delibererade också kunde påverka vad som bestämdes i olika frågor. I den borgerliga offentligheten är detta inte längre fallet. Diskussionen förs på kaféer och klubbar, men besluten fattas på annan ort.

I den moderna offentligheten som fungerar under allmän rösträtt är sambandet mer diffust. Den allmänhet som åtminstone potentiellt är engagerad i ett offentligt åsiktsutbyte kan påverka det politiska beslutsfattandet genom att rösta på olika politiska partier eller genom att stödja ett visst förslag vid en folkomröstning. Men genom den representativa demokratin förflyttning av den direkt beslutsrelaterade överläggningen till en delegerad offentlighet blir ändå det antika sambandet mellan deliberation och beslut starkt försvagad.

5. Offentlighetens *medialisering* innebär att massmedier som tidningar, radio och tv får en allt större betydelse som virtuella arenor för retorisk deliberation.⁹ På avgörande sätt är denna medialisering en förutsättning för offentlighetens expansion. Samtidigt gör medialiseringen det svårare för medborgarna att aktivt interagera med varandra, varför den också kan medföra en viss passivering och en hänvisning av stora medborgargrupper till en politisk åskådarroll.

Genom medialiseringen motverkas i viss mån decentreringen. Medier med stor spridning kan skapa broar mellan deloffentligheten som annars kunde ha isolerats från varandra. Ordskiten i medierna kan i sin tur generera muntliga diskussioner i mindre grupper och kanske ibland också fånga upp sådana överläggningar för att sända dem vidare. Vi måste alltså tänka oss att den politiska dialogen i den medieburna offentligheten har en

⁹ Det innebär också att den traditionella definitionen av retorik som konsten att tala inte är hållbar om "tala" står i en snäv och bokstavlig betydelse. Snarare handlar det om konsten att kommunicera oavsett vilket medium kommunikationen sker genom.

mycket mer komplex struktur än i den klassiska protooffentligheten. Där var den omedierade muntligheten primär, medan den nu har blivit sekundär.

Offentlighetsformer och deliberativ demokrati

Vår diskussion om offentligheten som en arena för retorisk deliberation har sin upprinnelse i ett intresse för demokratifrågor och i tanken på ett samband mellan deliberation och demokrati. Det senare yttrar sig i att båda kan förenas i en deliberativ demokrati, som i sin tur kräver en offentlighet som präglas av en demokratisk deliberation.¹⁰ Låt oss se lite på förutsättningarna för ett sådant dialogiskt folkstyre i förhållande till de offentlighetsstrukturer som vi har mött i den här uppsatsen: den antika protooffentligheten, den tidigborgerliga offentligheten inom ramen för en konstitutionell monarki och den moderna medieoffentligheten.

Den antika offentligheten motsvarar naturligtvis inte öppenhetskravet med tanke på att viktiga samhällsgrupper uteslöts från den. Och inom dess snäva ramar fanns det knappast någon verklig möjlighet för alla att ta till orda och få sina synpunkter beaktade, eftersom det visserligen rådde ett slags formell likhet mellan stadens medborgare men knappast någon reell jämlikhet med tanke på skillnaderna i makt och inflytande.

I motsats till den antika offentligheten bildade den borgerliga inget sammanhållet forum för att överlägga om gemensamma frågor. Snarare får vi se den som ett konglomerat av deloffentligheter. Tillrådet till dessa har inte samma exkluderingsmekanismer som den antika offentligheten, men i praktiken kom medlemmarna att rekryteras från den uppstigande medelklassen. Det är alltså inte en arena som uppfyller kravet på inkludering. Däremot kan den kanske sägas ha en potentiell öppenhet, i samma mån som man kräver en allmän yttrande- och mötesfrihet och därmed en röst för alla medborgare.

En avgörande invändning mot att betrakta denna tidigborgerliga offentlighet som demokratisk är att den inte var kopplad till någon reell beslutanderätt för fler än få. Det är först genom rösträttens införande som det etableras en tydlig länk mellan en allmän opinionsbildning och statsstyrets praktiska utövande.

I den moderna medierade offentligheten finns en principiell inklusivitet som varken den antika eller den tidigborgerliga hade någon motsvarighet till. Genom mediernas räckvidd kan alla människor i princip ta del av deliberationen i viktiga samhällsfrågor och föra den vidare inom den deloffent-

¹⁰ För en utredning av vad en sådan demokratisk deliberation kan innebära, se Hellspång (2008a, s. 302–308).

lighet som de själva tillhör eller åtminstone inom den närmare kretsen av familjemedlemmar, vänner och arbetskamrater.

Vi kan alltså säga att för den deliberativa demokratin i ett modernt samhälle är en medierad offentlighet en nödvändig förutsättning. Men samtidigt medför de (ofta kommersiella) medieinstitutionernas starka ställning inom den en rad demokratiska problem:

1) Medierna står ofta inte under någon demokratisk kontroll (eller bara under en svag sådan). I stället styrs de av starka kapitalintressen.

2) De kan uppträda i den offentliga deliberationen som retoriska aktörer med långt större resurser och genomslagskraft än de flesta individer och grupper.

3) De fungerar själva som deliberativa arenor genom att ge röst åt andra retoriska aktörer. Men vilka som får tillgång till dem styrs ofta av andra krafter och överväganden än demokratisk representativitet.

4) De är de i särklass viktigaste förmedlarna av deliberativt relevant information. Men hur den väljs styrs av journalistiska överväganden som kan vara mer knutna till mediernas strukturella behov av att fånga en bred publik än av den demokratiska offentlighetens behov av en inträngande samhällsanalys.¹¹

Den demokrati som vi talar om här är till sin karaktär ett öppet meningsutbyte mellan människor som tillsammans väljer väg i gemensamma frågor. En sådan överbryggande dialog är inte så svårt att tänka sig i en liten grupp, även om den kan vara vansklig att genomföra även där. Men hur ska samma ideal kunna förverkligas i ett mass-samhälle som vårt? Det kräver en demokratisk offentlighet som en förmedlande länk mellan divergerande intressen liksom samlande beslutsprocesser via en kollektiv åsiktsbildning. Där måste medierna med nödvändighet spela en nyckelroll. I sin tur skulle det kräva en demokratisk mediestruktur. Vad den innebär är svårt att säga, eftersom frågan bland annat berör ägandeförhållandena inom medieindustrin. Men ett inslag bör vara att det via medierna skapas fler kanaler mellan offentligheten och våra olika sociala praktiker, och dessa kanaler är interaktiva.¹² Internet har ibland setts som en viktig resurs för ett sådant samspel genom sitt stora spelrum för individuella aktörer. Men också där finns risken för en decentering i åtskilda deloffentligheter, som försvarar etablerande av gemensamma topos för samhällsdiskussionen.

¹¹ Om sambandet mellan medier och deliberativ demokrati, se också Hellspång (2008b).

¹² Det finns ett paradoxalt förhållande mellan de "gamla" massmediernas monologiska struktur och demokratins dialogiska behov, när demokratins diskurs ska förmedlas massmedialt.

Låt oss till sist säga några ord om EU:s roll i sammanhanget. Här är problemet att knyta an olika nationella offentligheter till en större offentlighet som dialogiskt kan bearbeta gemensamma teman och perspektiv. Utan de här deliberativa möjligheterna blir det svårt att realisera EU som ett demokratiskt projekt. Här kompliceras saken naturligtvis av att man talar olika språk, har olika historiska och kulturella traditioner etcetera. Av den anledningen blir det viktigt att söka skapa en övernationell identitet och någon form av sammahållande *doxa*, alltså allmänt omfattade värden och förgivettaganden.¹³ Det blir också viktigt att forma vad man kunde kalla för en europeisk medborgarroll, vilket i sin tur kräver att man inte nalkas allmänna frågor utifrån alltför snävt nationella intressen. Då blir nämligen de förhandlingar som förs bara kohandel och intressekamper i stället för gemensamma rådslag på en kontinental och kanske i framtiden också global arena för retorisk deliberation.

Referenser

- Dahlkvist, Mats. 1984. "Jürgen Habermas' teori om 'privat' och 'offentligt'". I: Habermas, 1984.
- Gripsrud, Jostein. 1999. *Mediekultur Mediesamhälle*. Översättning: Sten Andersson. Göteborg: Daidalos.
- Habermas, Jürgen. 1984 [1962]. *Borgerlig offentlighet. Kategorierna "privat" och "offentligt" i det moderna samhället*. Översättning: Joachim Retzlaff. Lund: Arkiv.
- Hellspång, Lennart. 2008a. *Förhandlingens retorik. Samtalskonst för arbete, skola och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Hellspång, Lennart. 2008b. "Medier och förhandlingsdemokrati". Tillägg till *Förhandlingens retorik*. www.studentlitteratur.se.
- Kjeldsen, Jens E. 2006. *Retorikk i vår tid. En innføring i moderne retorisk teori*. Oslo: Spartakus.
- Perelman, Chaim. 2004 [1988]. *Retorikens imperium*. Översättning: Mats Rosengren. Stockholm: Symposion.

¹³ Den antika offentligheten byggde på en gemensam *doxa* som inte längre finns i vår mångkulturella värld. Där kan en allmän värdegrund kanske bara upprättas som en delad respekt för vissa deliberativa hållningar (tolerans, åsiktsfrihet, en viss rationalitet etcetera) som gör det möjligt för oss att hantera vår olikhet.